

АУДИТ ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНИХ ІНВЕСТИЦІЙ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ І ПРАКТИКА

Одним із основних напрямів економічного розвитку Казахстану в сучасних умовах є **подолання інфраструктурних обмежень** економічного зростання. Основне джерело фінансування громадської інфраструктури – бюджетні інвестиції.

Актуальність теми зумовлена необхідністю **підвищення ефективності бюджетних інвестицій у Республіці Казахстан**. Аудит використання цих інвестицій дасть виявити потенціал для оптимізації витрат, підвищення їхньої ефективності.

У Республіці Казахстан аудит ефективності проводиться порівняно недавно. Початком застосування послужило реформування бюджетного процесу Республіка Казахстан. Бюджетування, орієнтоване результат, вимагає внесення змін у систему фінансового контролю.

Традиційна концепція аудиту фокусується лише на питаннях, які забезпечують контроль над витратами проектів розвитку, але не дає повної картини проектів, незалежно від того, чи досягнуті очікувані результати, чи ресурси витрачені даремно і чи використовуються ефективно.

У зв'язку з цим, визначається мета дослідження ролі та можливостей аудиту ефективності як одного з механізмів державного фінансового контролю бюджетних інвестицій, а також розробка рекомендацій щодо його вдосконалення.

Частка бюджетних інвестицій до ВВП за 2008-2022 роки склалась у діапазоні 2,3-5,1 % із середнім значенням у 3,4 %, **за 2023 рік – 2,4 %** (2,9 трлн. тенге).

Згідно з Висновком Вищої аудиторської палати до Звіту Уряду про виконання республіканського бюджету за 2022 рік на реалізацію **185 республіканських бюджетних інвестиційних проєктів** центральним державним органам виділено 361,9 млрд. тенге (*скоригований бюджет*), які засвоєні на 88,7 %, не затребувані тенге (не виконано 11,3%).

За підсумками 2023 року незавершеним залишився 91 бюджетний інвестиційний проєкт у соціально значимих галузях економіки.

Щороку ВАП РК наголошує, що оцінка досягнутого ефекту представлена за інвестиційними проєктами формально, достовірність досягнутих результатів у процесі реалізації проєкту та після його завершення практично не оцінюється.

Щоб виявити проблеми аудиту ефективності бюджетних інвестицій у Республіці Казахстан, а саме чому здійснюється контроль за витратами, а не за досягненнями соціально-економічних результатів, розглянуто нормативно-правову базу Казахстану.

За результатом визначено, що згідно із законодавством Республіки Казахстан здійснюється аудит ефективності використання фінансування із республіканського чи місцевого бюджету, що відбувається зараз на практиці.

Проблема виходить через некоректне визначення бюджетних інвестицій. Інвестиції не є процесом, визначення його як фінансування не є правильним. Інвестиції - це актив, що має цінність.

У зв'язку з цим, пропонується розглядати поняття «бюджетні інвестиції» у широкому та вузькому значенні, а саме, у широкому це – активи держави, створення та (або) збільшення вартості яких здійснюється за рахунок бюджетних коштів і, у вузькому, це – бюджетні витрати, створені задля створення потужностей для суспільно-затребуваних благ, відповідних стратегічним цілям держави.

Аудит ефективності бюджетних інвестицій у Казахстані проводитиметься в рамках державних програм і національних проєктів, що є обґрунтованим та відповідає міжнародній практиці. Однак є інше питання, яке полягає у цільових показниках, які не відповідають або взагалі відсутні для оцінки бюджетних інвестицій. Відповідно проведення повноцінної оцінки та аналізу ефективності бюджетних інвестицій неможливо.

Крім того, для повноцінного проведення аудиту ефективності необхідні пошук та визначення уповноваженими органами об'єктивних способів оцінки ефективного витрачання бюджетних коштів. Для цього потрібний адекватний розвиток теоретично-методичних аспектів реалізації аудиту ефективності, створення аргументованих методик оцінки ефективного витрачання бюджетних коштів.

У зв'язку з цим, **система управління** бюджетними інвестиціями в Казахстані **вимагає якісного перегляду** щодо оцінки ефективності проєкту **протягом усього його життєвого циклу.**

Пропонується розглянути модель аудиту ефективності проєкту. Ця модель спрямована на те, щоб дати зацікавленим сторонам упевненість у його реалізації.

При аудиті ефективності бюджетного інвестиційного проєкту, залежно від його поточного етапу життєвого циклу, визначаються модулі аудиту.

Модель складається з восьми модулів і призначена для адаптації до конкретних потреб проєкту на ключових етапах його життєвого циклу; процес є ітеративним, і його слід повторювати (та переглядати) на наступному етапі проєкту.

Ґрунтуючись на попередній моделі, враховуючи, що для оптимізації можливостей при аудиті ефективності проєкту на **етапах планування, виконання та закриття одним з важливих модулів є оцінка ризиків**, за підсумками проведеного дослідження та огляду наукової літератури рекомендовано систему ризик-орієнтованого підходу (RBA) до аудиту бюджетних інвестиційних проєктів.

На практиці запропонована модель аудиторського ризику може допомогти аудиторам акумулювати результати оцінки ризиків, отримані під час попередніх аудиторських перевірок, і застосовувати їх до майбутніх перевірок зіставного характеру шляхом коригування оцінюваного коефіцієнта ризику.

Результати оцінки ризиків допомагають аудитору вибрати відповідні аудиторські процедури для виявлення суттєвих відхилень у заключному звіті щодо проєкту та залишковий ризик, який є передумовою для визначення недосягнутого рівня гарантії.

І, нарешті, *пропонується розглянути метод оболонки даних (DEA) для оцінки ефективності бюджетних інвестицій, який можуть застосовувати державні аудитори.* Цей непараметричний метод дає змогу порівнювати ефективність процесів, що характеризуються ресурсами і виходами без знання співвідношень між ними.

DEA використовує **багатоцільове програмування**, яке легко адаптується до аналізу ефективності з кількома входами та кількома виходами.

Така технічна ефективність відображає здатність регіонів перетворювати бюджетні інвестиції на результати соціально-економічного розвитку, а саме на валовий регіональний продукт, зайнятість і приватні інвестиції.

При оцінці ефективності бюджетних інвестицій неможливо використовувати показники прибутку, стандартні з метою оцінки ефективності організацій комерційних сфер, або створити будь-який інший абсолютний показник. Одним із найпоширеніших підходів стало використання непараметричних методів і оцінювання не абсолютної, а відносної ефективності.

Таким чином, для державних аудиторів **ці результати можуть бути підставою для б ретельнішої перевірки регіонів з найгіршими показниками ефективності та надання детальних рекомендацій для покращення віддачі від бюджетних інвестицій, подальшого моніторингу.** Крім того, **при розгляді проєктів** республіканського та місцевих бюджетів органи державного аудиту **повинні зазначати у своїх висновках недоцільність збільшення бюджетних**

інвестицій для регіонів із поганими показниками ефективності до вжиття відповідних заходів щодо покращення.

Експерти Міжнародного валютного фонду за підсумками досліджень відводять провідну роль державним інвестиціям для стимулювання зростання економіки. Збільшення державних інвестицій на 1 % ВВП може підвищити рівень ВВП – на 2,7 %, приватних інвестицій – на 10 %, а зайнятість – на 1,2 %, якщо якість інвестицій буде.

Необхідно пам'ятати, що бенчмаркінг – а DEA є для нього природним інструментом – може бути в державному секторі єдиним шляхом, що дозволяє оцінити ефективність цієї сутності. Істотна гнучкість у визначенні вхідних та вихідних даних розширює межі застосування методу DEA для вивчення результатів, а не лише продуктів, що є особливо важливим для аудиту ефективності.

Варто процитувати мету аудиту ефективності: вона полягає не лише в тому, щоб оцінити, а й показати можливості для покращення та точки відліку – і DEA робить це можливим.

Загалом, для вдосконалення аудиту ефективності бюджетних інвестицій у Казахстані пропонується:

- 1) внести зміни до Бюджетного кодексу Республіки Казахстан у частині понятійного визначення бюджетних інвестицій;
- 2) розробити методологічну основу оцінки технічної ефективності бюджетних інвестицій.